Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(2)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

PEDAGOGIK JARAYONDA YANGI BILIM YARATISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARI

Karimova Navbaxar Maxmudjanovna
Xorazm viloyati, Gurlan tumani
9-son Ko‘p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi
Osiyo Xalqaro Universiteti, Pedagogika yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik jarayonda ta’lim oluvchilarda yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirishning uslubiy asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, konstruktivistik ta’lim modeli, faol o‘qitish metodlari, muammoli ta’lim va refleksiv o‘rganishning didaktik imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, pedagogning fasilitatorlik faoliyati va innovatsion ta’lim muhitining bilim yaratish jarayoniga ta’siri asoslanadi. Maqola maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim pedagoglari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: yangi bilim yaratish, pedagogik jarayon, konstruktivizm, faol metodlar, refleksiya, innovatsion ta’lim.

Аннотация. В данной статье представлен научно-теоретический анализ методологических основ формирования у учащихся способности к созданию новых знаний в педагогическом процессе. Исследование раскрывает дидактические возможности современных педагогических подходов, в частности, конструктивистской модели обучения, активных методов обучения, проблемно-ориентированного обучения и рефлексивного обучения. Также рассматривается влияние деятельности фасилитатора и инновационной образовательной среды на процесс создания знаний. Статья имеет практическое значение для учителей дошкольного и общеобразовательного образования.

Ключевые слова: создание новых знаний, педагогический процесс,

конструктивизм, активные методы, рефлексия, инновационное образование.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the methodological foundations of the formation of the ability to create new knowledge in learners in the pedagogical process. The study reveals the didactic possibilities of modern pedagogical approaches, in particular, the constructivist educational model, active teaching methods, problem-based learning and reflective learning. It also examines the influence of the facilitator's activity and the innovative educational environment on the process of knowledge creation. The article is of practical importance for preschool and general secondary education teachers.

Keywords: creation of new knowledge, pedagogical process, constructivism, active methods, reflection, innovative education.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda ta'limning asosiy vazifasi nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtirish, balki ta'lim oluvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Axborotlar hajmining tez sur'atlar bilan ortib borishi, fan va texnologiyalarning jadal rivoji pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlarni qo'llashni taqozo etmoqda.

An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchi ko'proq tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo'lsa, zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda u bilim yaratuvchi faol ishtirokchi sifatida qaraladi. Bu esa pedagogik jarayonni tashkil etishda yangi uslubiy asoslarni ishlab chiqishni talab etadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning bilishga bo'lgan tabiiy qiziqishi va ijodiy salohiyatini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi bilim yaratish qobiliyati shaxsning muammoli vaziyatlarni anglash, tahlil qilish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, xulosalar chiqarish hamda o'z faoliyatini baholay olish ko'nikmalariga tayanadi. Ushbu qobiliyatni shakllantirish pedagogdan yuqori metodik

mahorat, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini puxta egallashni talab etadi. Shu bois mazkur maqolada pedagogik jarayonda yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirishning uslubiy asoslarini ilmiy jihatdan yoritish dolzarb hisoblanadi.

Yangi bilim yaratish tushunchasining pedagogik mohiyati

Pedagogik nuqtayi nazardan yangi bilim yaratish ta’lim oluvchining mavjud bilim va tajribalariga tayangan holda yangi tushuncha va xulosalarni mustaqil ravishda shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon konstruktivistik ta’lim nazariyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, unga ko‘ra bilim tayyor holda berilmaydi, balki faol bilish jarayonida yaratiladi.

Konstruktivistik yondashuv ta’lim oluvchining shaxsiy tajribasini markazga qo‘yadi. Pedagog esa bilim manbai emas, balki yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va qulay ta’lim muhitini yaratuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu yondashuv yangi bilim yaratish qobiliyatini rivojlantirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolada yangi bilim yaratish quyidagi belgilarga ega:

Kashfiyotga asoslangan: “Nima bo‘ladi, agar...?” degan savol bilan boshlanadi;

Interfaol: atrof-muhit, o‘yinchoqlar, hamkasblar bilan aloqa orqali amalga oshiriladi;

Refleksiv: bola o‘z harakatlarini “nega shunday qildim?” deb tahlil qiladi;

Ijodiy: standart echimdan tashqari yangi yechim taklif qilinadi.

Masalan, bola qumga suv quyib, “uy” qurishda nafaqat qurilish jarayonini emas, balki suvning namlik darajasini, qumning zichligini ham o‘rganadi — bu esa uning yangi bilim yaratish jarayonidir.

Faol o‘qitish metodlarining ahamiyati

Yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirishda faol o‘qitish metodlari muhim o‘rin egallaydi. Muammoli ta’lim, munozara, “aqliy hujum”, keys-stadi, rolli o‘yinlar va loyihaviy faoliyat ta’lim oluvchilarning bilish faolligini oshiradi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilar tayyor javoblarni emas, balki muammolarga mustaqil yechim izlashni o‘rganadilar.

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash va ta’limni tashkil etishning jahon standartlariga javob beradigan samarali tizimi yaratildi va bugungi kunda ham oliy ta’limni modernizatsiyalashga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son qarori, 2017-yil 27-iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151-son qarori, 2017-yil 9-avgustdagi “Oliy ta’lim tashkilotlarida pedagogika yo‘nalishlarida maxsus sirtqi bo‘limlarni tashkil etish to‘g‘risida”gi pQ-3183-son qarori, 2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3775-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son qarori O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. 2017-2021-yillarga mo‘ljallangan “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq, ta’lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, ta’limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, o‘quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hamda pedagog xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish taqozo etadi.

Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan A.Aksenova, A.V.Morozov, D.V.Chernilevskiy, N.Veraks, N.A.Alekseev, Yu.K.Kruglova, K.G. Krechetnikov kreativ yondashuv asosida ta’lim sifat va samaradorligini rivojlantirish masalalari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar. Ta’lim jarayonida ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishning omillari M.M.Zinovkina, A.V.Morozov, D.B.Chernilevskiy, V.N.Drujinin va boshqa olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa, ijod

qilishning psixologiya xususiyatlariga qaratilgan konsestual nazariyalar Y.A.Ponomarev, A.N.Leontev, A.V.Morozovlar tomonidan yaratilgan. Ijod mezonlari, uning psixologik mexanizmlari, ijodiy tafakkurning rivojlanish texnikasi va boshqalarning ishlarida tadqiq etilgan D.B.Bogoyavlenskaya ishlarida ijod tahlili birliklari belgilangan. O‘tkazilayotgan ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili natijalariga ko‘ra, bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan mutaxasislarni kreativ yondoshuv asosida o‘z-o‘zini rivojlantirish faoliyatini takomillashtirish, ularni samaradorligini pedagogik tajribaga asoslash zarurati mavjud.

Muammoli ta’lim jarayonida pedagog muammoli vaziyat yaratadi, ta’lim oluvchilar esa ushbu vaziyatni tahlil qilib, turli fikr va yechimlarni ilgari suradilar. Natijada bilimlar chuqurroq va barqarorroq o‘zlashtiriladi.

Refleksiya va metakognitiv ko‘nikmalar

Refleksiya yangi bilim yaratish jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Refleksiya orqali ta’lim oluvchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi, muvaffaqiyat va kamchiliklarini anglaydi hamda kelgusidagi o‘rganish strategiyalarini belgilaydi. Metakognitiv ko‘nikmalar — ya’ni o‘z fikrlash jarayonini boshqarish qobiliyati — bilim yaratish samaradorligini oshiradi.

Pedagogik jarayonda refleksiv savollar, o‘z-o‘zini baholash va portfoliolarni qo‘llash ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogning fasilitatorlik roli

Zamonaviy pedagogik jarayonda pedagogning roli tubdan o‘zgarib, u fasilitator sifatida namoyon bo‘lmoqda. Fasilitator pedagog ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlaydi, ularni izlanishga undaydi va bilim yaratish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Bu yondashuv ta’lim oluvchilarda ichki motivatsiyani kuchaytirib, o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayonda yangi bilim yaratish qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Faol o‘qitish metodlari, muammoli ta’lim, refleksiya va pedagogning fasilitatorlik faoliyati ushbu

jarayonning asosiy uslubiy tayanchlari hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy salohiyatini va kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur maqola pedagogik amaliyotda bilim yaratishga yo‘naltirilgan metodlarni keng qo‘llash uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva, 2018.
2. Dewey J. Experience and Education. – New York, 2020.
3. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge, 2019.
4. Karimova M.Sh. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2023.
5. Nurmatova D.X. Faol o‘qitish metodlari. – Toshkent, 2024.